

A Kecskeméti Református Újkollégium építéstörténete (1911–1913)

A Kecskeméti Református Újkollégium építéstörténetének kutatása mindig is háttérbe szorult az intézmény történeti feldolgozását célzó vizsgálódások mögött. Sajnálatos tény, hogy a művészettörténet ill. építészet tudomány korábban igen kevés figyelmet szentelt a témának. Mindeztől csupán említésekkel, rövidebb publikációkkal,¹ és egy hatoldal-as tanulmánnyal² találkozhattunk a kérdés kapcsán, noha az Újkollégium méltán tekinthető a magyar századfordulós építészet és a korabeli iskolaépítészet egyik kiemelkedő példaként, Mende Valér építész oeuvre-jének legjelentősebb darabjaként.

Jelen tanulmányom a Bács-Kiskun Megye Önkormányzati Levéltárban és a Kecskeméti Református Egyházközség Levéltárában fellelhető források összegyűjtésén és feldolgozásán alapuló szakdolgozatom³ rövid összefoglalását adja, különös tekintettel az építés előzményének és a kollégium tervezési folyamatának a bemutatására.

1. Az épület

Szabadonálló, tornyokkal, rizalitokkal, erkélyekkel, teraszokkal megmozgatott tömegű, szabálytalan U alaprajzú, udvar felé benyúló épületrészekkel tagolt, szabálytalan tengelykiosztású, 2 illetve 3 emeletes, vasbeton szerkezetű, szecessziós stílusú iskolaépület. (1. kép) ÉNy-i, Szabadság térre néző aszimmetrikus főhomlokzatát középen egy erőteljesen kiugratott tömegű, felső szintjén kerek saroktornyokkal ellátott, középen óratoronnyal bővített, 3 tengelyes, háromemeletes középrizalit, É-on erkéllyel ellátott, Ny-on oromzattal záródó enyhe kiülési oldalrizalitok tagolják, melyekhez É-on teraszos kialakítású, Ny-on félkörívben kidomborodó hangsúlyos sarokrészek kapcsolódnak. Közöttük Ny-on 6 tengelyes, É-on szintenként eltérő szabálytalan tengelykiosztású, kétemeletes épületrészek húzódnak. A középrizalit földszinti loggiájához ÉK-ról teraszosan záródó, két-szakaszos árkádrész csatlakozik. A homlokzattagolásban kiegyensúlyozottan jelenik meg a vertikális és horizontális tagolás. A rizalitok falsíkját függőleges irányú hármassal határozza meg. A középrizalitet talajszintről induló teljes magasságot átfogó falpillérek tagolják, a főpárkány felett

hármassal boglyaív záródásban egyesülve, díszbádoggal kerettel ellátva, és ugyancsak hármassal csoportokba rendezett festett ólomüveglablakkal áttörve. A homlokzat teljes szélességében, helyenként akár emeletig felnyúló, világosbarna mészkőburkolatú lábazat vonul végig. A szárnyak második emeletén vörös színű téglaburkolat húzódik, az épületet erőteljes koronázópárkány zárja, amely felett az épület tagolását követő különböző formájú tetőidomok (nyeregteret, kontyolt és csontkontyolt tetőzet, a középrizalit felett oromzatos kontyolt) láthatóak.

A két oldalsó- és hátsó homlokzat a főhomlokzat architektúrájához igazodik. A főbejárat a középrizalit középtengelyéből nyílik a mögötte lévő szélfogó helyiségbe, melyhez egy síkmennyezettel fedett előcsarnok kapcsolódik a boltkövekkel gyámolított háromkarú fölépcsőházba vezetve. A díszes előcsarnokhoz kétoldalt hevederekkel ellátott síkmennyezetes folyosók kapcsolódnak az épület udvar felőli oldalán körbefutva. A melléklépcsőházak a sarokbejárók mögött nyílnak.

A két emelet belmagasságú, téglány alaprajzú díszterem a középrizalit első- és második emeletét foglalja el. Síkmennyezetes boltozatát a középtengellyel párhuzamosan futó, hármassal hevederek osztják három egyenlő részre, melyek az ÉNy-i és a DK-i falon is folytatódnak. Az ÉNy-i fal alsó részében festett üvegtáblákkal berakott erkélyajtók nyílnak, felettük díszes ólomüveglablakok láthatóak, alsó 1/5 részükben figurális díszítéssel, felső részük középső tengelyében növényi ornamentikával, a széleken geometrikus mintázattal. Az udvari homlokzatok erőteljesen benyúló épületrészekkel tagoltak. A közöttük húzódó szárnyrészek kisebb változtatásokkal a külső homlokzaton látott architektúrát folytatják.

A fölépcsőházban és az É-i előcsarnokban számos eredeti részlet őrződött meg. Ilyenek a fölépcsőház alacsonyföldszintjén látható kovácsoltvas kandeláberes és kovácsoltvas korlátok, a fölépcsőház előcsarnokának félköríves átjáróit keretező festett üveglapok, a szélfogó helyiség lábazati részét borító vörös műmárvány burkolat, az É-i, kör alaprajzú, alacsonyföldszinti előcsarnok indadíszes mozaikburkolata, a falba illesztett Szántó Mártonné Kúthy Julianna síremlék (Ferenczy István, 1834) és a greés kerámiából készült magyar címer. Az épület külső részén látható kovácsoltvas díszítések, bádoggörbítések és greés burkolatok kis része ugyancsak eredeti állapotban maradt meg.

Az Újkollégium magyar századfordulós építészet monumentális középületeinek egyike. A Szabadság tér középületei által határolt reprezentatív térkialakításában elsőrendű városképi szerepe van. Hűvös, középkori építészetet idéző megjelenése, nyugtalan tömege, a tornyok, erkélyek, rizalitok alkalmazása, a homlokzatok felületalakítása és a díszítés redukáltsága a korabeli kortárs finn építészet – Eliel Saarinen, Armas Lindgren, Herman Gesellius, Bertel Jung és Oscar Bomanson – hatásáról árulkodik. A vörös téglaburkolat összefüggő síkfelületen és több szintet átfogó lizénákon való alkalmazása a skót építészet kiemelkedő alakjának Charles Rennie Mackintoshnak és az amerikai Henry Hobson Richardsonnak a hatásáról tanúskodik, míg az ornamentekkel díszített greés burkolat alkalmazása a Lechneri örökség továbbélését mutatja.

1. kép: Az Újkollégium főhomlokzata nyugat felől.
Áts Írisz felvétele, 2009

2. Az építés előzményei

Az Újkollégium építését 1908. május 28-án határozta el a Kecskeméti Református Egyháztanács.⁴ A korábban ellentétes álláspontot képviselő fenntartó testület döntése jelentős fordulatnak számított, mert ezzel végre pont került annak az 1885 óta húzódó ügynek a végére, amely gazdasági szempontok alapján végül kedvezőbbnek találata egy új kollégium felépítését,⁵ mint az Ókollégium átalakításának tervezetét.⁶

A megfelelő helyszín kiválasztása már a határozathozatal előtt, 1908. március 31-én megtörtént. Az 1906-ban alakult Építésügyi Bizottság⁷ választása a három szóba került telek közül a Szabadság tér, Főiskola tér és Keskeny utca által határolt, negyedik oldalán magántelkekkel érintkező 927 négyzetméter (3337 m²) nagyságú telekre esett,⁸ mert közel esik az Ókollégiumhoz, a kántorlakáshoz és a református templomhoz, a város közepén helyezkedik el, annak is az egyik legforgalmasabb pontján, és a két oldalán térrrel, két oldalán utcával határolt terület helyzeténél fogva lehetővé teszi, hogy a főgimnázium épületét a későbbiekben tovább bővítsék.

Kada Elek, a város polgármestere, mindvégig pártolólaga állt építkezés ügye mellé. Ígéretéhez hűen, hogy a város az építendő főgimnázium részére „ingyen telkeket engedjen át”,⁹ átadta az egyházközségnek a kiválasztott telektömb városi tulajdonban lévő V. tized 120. és 121. sz. telkek közöttéhez nem csatolandó részét¹⁰ ill. magánkézben lévő V. tized 123. és 135. sz. háztelkeket, melyek a felek közötti, 1908. szeptember 30-án megkötött csereszerződés alapját képezték.¹¹ Nem sokkal ezután két budapesti építész, Nagy Károly műegytemi adjunktus és a Fiatalok körébe tartozó Mende Valér is tudomást szerzett az építkezés szándékáról, s a megbízás elnyerésének reményében önkéntes alapon vázlatterveket készítettek.¹² Nagy Károly tervei a kutatás során nem kerültek elő, az iratokból pedig csak annyi derült ki, hogy egyáltalán nem aratott velük sikert.¹³ Mende Valér és Dombi Lajos főgimnáziumi rajztanár közösen készített vázlattervei úgyszintén lappanganak, viszont fennmaradt a hozzájuk csatolt 1909. április 25-én kelt tervleírás, amely alapján nagyjából képet alkothatunk „tervezők” elképzeléséről.¹⁴ Ebből tudhatjuk meg, hogy Mende és Dombi a tervezés során figyelembe vették Kada Elek azon elképzelését, hogy a város tulajdonában maradó, Szabadság tér és Aradi utca által határolt saroktelekre egy, a gimnáziummal szerves kapcsolatban álló, városi múzeumnak- és könyvtárnak otthont adó kultúrpalota épüljön.¹⁵ A vázlattervek ezért ennek megfelelően egy kultúrpalotához kapcsolódó, valószínűleg fordított L alaprajzú, belsőudvaros, főhomlokzatával az Ókollégium felé néző, 2 emeletes, padlástér beépítésű, díszteremmel ellátott, „középkori gótikus történelmi” stílusban tervezett főgimnázium épületet ábrázolnak,¹⁶ ahol az intézmények közötti átjárást a magassíkszíntén lévő, egymás szomszédságában elhelyezett főiskolai és városi könyvtárak biztosítják.

A vázlattervek elkészültek ugyan, de érvényüket veszítették gr. Andrássy Gyula belügyminiszter 1909. szeptember 28-án kiadott határozatának az értelmében.¹⁷ A végzés megtagadta a város és az egyházközség között létrejött csereszerződés azon pontját, amely a magántulajdonban lévő 123. és 135. sz. háztelkek iskolai célra történő kisajátítását mondta ki.¹⁸ Hogy egy új telek kiválasztásának, és megszerzésének évekig húzódó procedúráját elkerüljék, Kada Elek a presbitérium kérésére vételár megtérítésének a fejében átengedte a kiválasztott telektömb egyházi tulajdonban lévő telkeivel határos kultúrpalotának szánt telekrészt,¹⁹ amely nemcsak

hogy pótolni tudta a kieső terület veszteségét, de jóval felül is múlta azt.²⁰

A megváltozott telekviszonyok következtében Mende és Dombi közösen készített vázlatterveinek beadása már csak egyetlen célt szolgált, hogy felhívja az egyháztanács figyelmét tervezői képességükre azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a megbízást egy esetleges tervpályázat kiírása nélkül nyerjék el. Kérvényüket a vázlattervekkel és műleírással együtt 1909. október 24-én nyújtották be az Építésügyi Bizottsághoz, amely miután Mende korábbi munkáinak helyszínéről, Nagyváradról, a Nagyvárad hatósági főmérnökének, a Nagyvárad Királyi Állami Építési Hivatal műépítészének,²¹ illetve Pecz Samu műegytemi tanárnak a válaszlévléből²² megbizonyosodott arról, hogy az alig 23 éves építésznél a „korral járó tapasztalatok hiányát alapos tudás és rátermettség pótolja”,²³ az 1909. december 5-én tartott egyháztanács közgyűlésen azt javasolta, hogy tervpályázat kiírása nélkül „bízassanak meg Dombi Lajos és Mende Valér az emelendő új főiskola épület 1:100 méretű vázlatos terveinek és költségvetésének elkészítésével”.²⁴

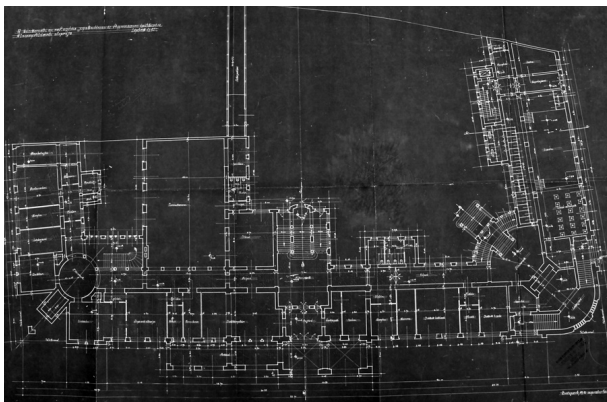
3. Az Újkollégium tervei

3.1. A telekváltozást követő első tervsorozat

Az új tervek 1910. február 13-a előtt készültek el,²⁵ és az Építésügyi Bizottság március 11-én tartott közgyűlésén kerültek bemutatásra Mende és Dombi személyes tolmácsolásában.²⁶ A sorozat egyetlen darabja sem nem maradt fenn, viszont az átvizsgálásuk végett megalapított tervvizsgáló bizottság²⁷ két szakértőjének, Nagy Virgilnek és Hauszmann Alajosnak 1910. április 7-én kelt szakvéleményéből,²⁸ illetve az Építésügyi Bizottság március 30-án felvett 46. számú jegyzőkönyvi bejegyzéséből²⁹ fény derül arra, hogy a korábbi terv koncepciójának a felhasználásával alkották meg az újabbat. A régihez képes az új terveken annyi módosítás történt, hogy a megváltozott telekviszonyok miatt a kollégium, immár középrizalittal bővített főhomlokzatát a korábbihoz képest 90 fokkal balra, a Szabadás tér felé elforgatták, az épület méreteit a jogakadémia befogadása miatt megnövelték³⁰ és ennek kapcsán a feltehetően fordított L alaprajzú épületet U alakúra bővítették. A szakértők az épületet néhány kisebb módosítási javaslat mellett pedagógiai, egészségügyi és szerkezeti szempontból is alkalmasnak találták. Véleményükre alapozva az egyháztanács 1910. május 28-án kötötte meg a szerződést Mendével,³¹ akinek újabb két hónap állt rendelkezésére, hogy a terveket átdolgozza.

3.2. A második tervsorozat

Az iratokban ekkor már egyedüli megbízottként számon tartott Mende 1910. július 31-re készült el a telekváltozást követő második tervsorozattal,³² melynek 1910. augusztus 1-i dátummal ellátott, szignó nélküli, 6 lapból álló blueprint alaprajzi sorozata a Kecskeméti Református Egyházközség Levéltárában található meg (2. kép).³³ Az alapelrendezés nem változott, azonban a szabadonálló, szabálytalan U alaprajzú, rizalitokkal megmozgatott, három lépcsőházas, oldalfolyosós kialakítású, udvar felé benyúló épületrészekkel tagolt, 2 illetve 3 emeletes iskolaépület lappangónak vélt főhomlokzatát egyáltalán nem aratott sikert az egyháztanács körében, mivel Mende a szakértők által javasolt módosításoknak eleget téve – különös tekintettel arra, amely „az épület középső részén lévő erkélyszerű kiugrás földszintig menő aláfalazását” kívánta – megváltoztatta a díszterem szabályos alaprajzát, melynek következtében a középrizalit szabályos egysége felbomlott, a főhomlokzat pedig „aszimmetrikussá, úgygyszólván szecesz-

2. kép: Az Újkollégium második tervsorozata, alacsonyföldszinti alaprajz 1:100. Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára. Vasbeton terv, papír, blueprint. 104 x 67,2 cm. 1910. augusztus 1. Fotó: Áts Írisz

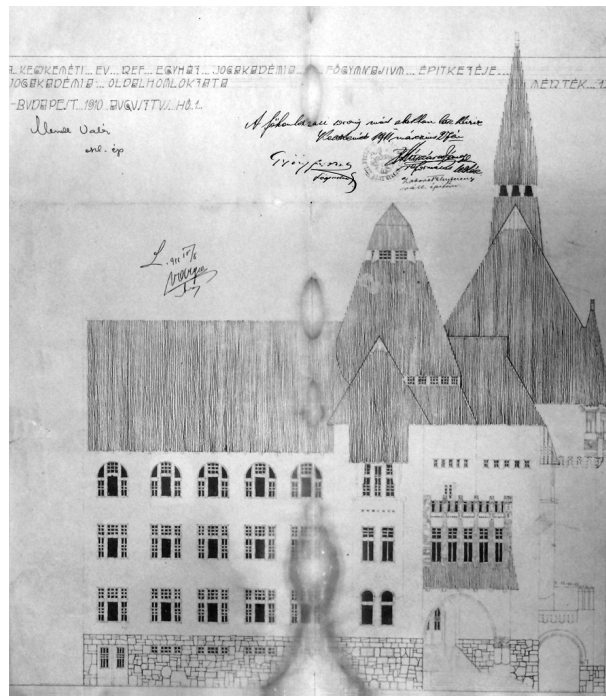
szíóssá” alakult át.³⁴ Az egyháztanács ragaszkodott a korábbi gótikus történelmi stílusban tervezett főhomlokzatképhez, ezért 1910. december 4-én megbízta Mendét, hogy egy harmadik tervsorozat keretében állítsa vissza a díszterem szabályos alaprajzát, s így a középrizalit szimmetrikus egységét, az általuk és az Építésügyi bizottság november 22-én felsorolt, lényegét nem érintő kisebb módosítások keresztülvitelével.³⁵

3.3. A harmadik tervsorozat

Mende 1910. december 17-én mutatta be az újabb terveket Hauszmann szakvéleményével együtt.³⁶ Az Építésügyi Bizottság november 22-én felsorolt módosítási javaslatainak alapján beazonosított tervsorozat 9 lapja (5 alaprajz, két oldalhomlokzat, A-B és C-D metszet tartalmazó) a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában található meg.³⁷ A felirattal, szignóval és a furcsa mód 1910. augusztus 1-i dátummal ellátott alaprajzokon a díszterem szabályos alaprajzának visszaállítását, a Kálvin téri oldalszárny alapincézését, ill. az alacsonyföldszinti uszodának a helyére tervezett konviktusi helyiségek kialakítását leszámítva az előzőhöz képest semmi változás nem történt. Azonban szerencsés helyzetben vagyunk a korábbiakhoz képest, mert a két oldalhomlokzat rajz alapján, nagyjából képet alkothatunk a kollégium külső megjelenéséről.

A Kálvin térre néző, 2 emeletes gimnáziumi oldalhomlokzat 3+5+3 tengelyes kialakítású. A 3 tengelyes, oromzattal záródó enyhe kiülésű oldalrizalitot alul félköríves kapunyílás nyitja, a szárnyrészt négyszögformájú ablakok sora töri át, a második emelet utolsó 3 tengelyében elhelyezett félkörív záródású ablak sor kivételével. A homlokzat teljes szélességében kőburkolatú lábazat vonul végig, a második emelete felett párkány húzódik, tömegét nyeregtető fedí, melynek cserépfedése az öttengelyes falszakasz második emeletét is beborítja. Az oldalrizalit, félkörívben kidomborodó, lizénákkal tagolt, árkádníylásokkal és ablakokkal áttört, csonka gúlasisakkal fedett sarokrészhez kapcsolódik, amely mögött láthatóvá válik a főhomlokzat oromzatos kontyolt tetővel fedett, közepén óratoronnyal bővített, kerek saroktoronnyal ellátott, alul nyitott loggia középíriszálta.

Az 5 tengelyes, 2 emeletes, Aradi utcára néző jogakadémiai oldalhomlokzatot É-on változó tengelykiosztású oromzatos kontyolt tetővel fedett oldalrizalit tagolja, melyhez alul félköríves kapunyílással megnyitott, felül bagolyfejes pilaszterekkel tagolt, ablakokkal áttört, tornyos sarokrész kapcsolódik. A

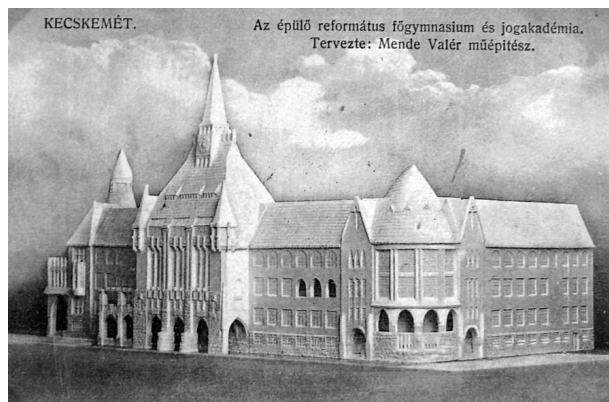
3. kép: Az Újkollégium harmadik tervsorozata, jogakadémiai oldalhomlokzat 1:100. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzati Levéltára. Engedélyezési terv, papír, szépia. 42,3 x 47,9 cm. 1910. augusztus 1. Fotó: Áts Írisz

nyeregtetővel fedett szárny alsó három szintjén négyszögformájú, második emeletén félkörív záródású ablakok nyílnak. A homlokzat teljes szélességében, akárcsak a gimnáziumi oldalhomlokzaton, kőburkolattal ellátott lábazat vonul végig, a második emelet felett párkány húzódik (3. kép).

A sorozat lappangó főhomlokzattervének 1910. december 23-án készített újabb tervváltozata ugyancsak a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárban található meg. A Szabadság térre néző, aszimmetrikus főhomlokzatot közepén egy erőteljesen kiugratott tömegű, alul nyitott loggiás, felül kerek saroktoronyokkal ellátott, közepén óratoronnyal bővített, 3 tengelyes, háromemeletes oromzatos kontyolt nyeregtetővel fedett középrizalit, É-on erkéllyel ellátott, Ny-on oromzattal záródó enyhe kiülésű oldalrizalit tagolja, melyekhez az oldalhomlokzat-tervek kapcsán már ismertetett, egymástól eltérő architektúrájú hangsúlyos sarokrészek kapcsolódnak. Közöttük Ny-on 6 tengelyes, É-on szintenként eltérő szabálytalan tengelykiosztású, kétemeletes épületszárnyak húzódnak. A középrizalitot a csúcsíves záródású nyitott loggia felett a díszterem 3-as csoportokba rendezett festett függönyablakai, és harmadik emelet egyenes záródású ablaknyílásai törik át. A rizalitokban hangsúlyozott vertikális tagolás mellett kiegyensúlyozottan jelenik meg a horizontális osztás. A homlokzat teljes szélességében kőburkolattal ellátott lábazat vonul végig, a szárnyak második emeleti ablakosora alatt könyöklőpárkány húzódik, az épületet enyhe kiülésű koronázó párkány zárja, tömegét az épület tagolását követő különböző formájú tetőidomok fedik.

3.4. Újabb tervek?

Az iratok a harmadik tervsorozat elfogadása után már egyáltalán nem szólnak újabb tervekről,³⁸ jöllehet ennek ellentmond az a tény, hogy a kutatások során további tervrajzok kerültek elő és ezek alapján sikerült beazonosítani egy negyedik terv-

4. kép: Képeslap az Újkollégium gipszmalettjéről. Sebestyén Imre gyűjteménye. Papír, fekete-fehér, színes. 1911. Fotó: Áts Írisz

sorozat is, melynek főhomlokzattervét és magassági szintjét alaprajzát a Magyar Építőművészet 1912/3. száma közölte le,³⁹ gimnáziumi oldalhomlokzat tervét a pécsi Janus Pannonius Múzeum Zsolnay Gyűjteménye,⁴⁰ gipsz malettjét pedig egy korabeli képeslap őrizte meg (4. kép).⁴¹

Magyar Építőművészetben közölt főhomlokzatterv az előbb tárgyalt meglevő főhomlokzatterv változatának tekinthető, hiszen csak néhány részlet módosult. Ezek közül a legszembetűnőbb: a középrizalit tetőidomának ökörszemablakkal és geometrikus mintázatú cserépfedéssel való díszítése, az É-i oldalrizalit erkéllyel és pilaszterpárral tagolt 3 tengelyes kialakítása és nyeregteret lefedése, a Ny-i oldalrizalit kapunyílásának téglaburkolatos díszítése, két emeletet átfogó pilaszterpár alkalmazása, illetve második emeleti ablakosorának csúcsívesen záródása, az összekötő szárnyrészek második emeletén végighúzódo téglaburkolat alkalmazása, a nyeregteret gerincmagasságának lecsökkentése, az É-i sarokrész felette emelkedő torony hagymasisakos lezárása, a Ny-i sarokrész főparkányig felnyúló, téglaburkolatú pilaszterek és a tetőzetet áttörő ökörszemablakok alkalmazása.

Ehhez a tervhez tartozik a Zsolnay Gyűjteményében fellelhető, 1911. május 8-án készített, szígnő nélküli, gimnáziumi oldalhomlokzat terv, melynek 3 tengelyes oromzattal záródó oldalrizalitja a főhomlokzat északi oldalrizalitját követi, a Ny-i sarokrész architektúrája a főhomlokzatterven látottakkal teljesen megegyezik, és a lábazon (akárcsak a főhomlokzatterven) kettős ikernyílás vonul végig. Ezek az azonos részletek a maketről készített korabeli képeslapon még inkább nyomon követhetőek, alátámasztva azt a feltevést, hogy biztosan létezett egy 4. tervsorozat is.

4. A megvalósult épület

Kecskemét város tanácsa, néhány kisebb kikötés mellett 1911. április 27-én adta meg az építési engedélyt a 3. tervvariációjára.⁴² A kivitelezési munkálatok egy hónappal korábban, 1911. március 27-én indultak meg⁴³ a negyedik tervsorozat alapján, azonban ehhez sem igazodtak teljesen, mert a kivitelezés során középrizalit függönyablakai, a tervezett egyenes záródás helyett, csúcsíves, oromzatos lezárást kaptak Mende 1912. február 9-én készített részletrajzát követve.⁴⁴

A kivitelezők névsora a Kecskeméti Református Levéltárban fennmaradt árajánlatokból és a korabeli sajtóból ismert.⁴⁵ A 1.378.773 koronára rúgó építkezés⁴⁶ fő vállalkozója Zaboreczky Ferenc kecskeméti mérnök volt, és a 23 munkacsoport nagyobbik felét is kecskeméti iparosok végezték. Az épület színes üvegezését és a díszterem üveglablakait Róth

Manó készítette, a homlokzaton alkalmazott greés díszburkolatot a pécsi Zsolnay gyár gyártotta le, míg a műlakatosmunkákat Tiringer Ferenc kecskeméti mester nevéhez köthetőek.

A középiskolai tanítás 1912. szeptember 20-án, a jogakadémiai előadások október 3-án kezdődtek meg a félkész épületben, melyre a városi tanács október 4-én adta meg a használatba vételi jogot. Az építkezés a tervezettől eltérően végül csak 1913. májusában fejeződött be,⁴⁷ a felhasználandó anyagok utánpótlása, a greés kerámia szállítása, és az 1911. július 8-án bekövetkezett földrengés miatt. A monumentális, három lépcsőházas épület ÉNy-i szárnyában helyezték el jogakadémiát, DNy-i szárnyában pedig a gimnáziumot. A középrizalit magasföldszintjén könyvtár, első- és második emeletén díszterem, harmadik emeletén rajzterem kerültek elhelyezésre. A gazdasági helyiségek, raktárak, portaszobák, szolgálkások, mosdók és a konviktus helyiségei az alacsonyföldszinten kaptak helyet, míg a felette lévő szinteken kizárólag tanterem, szaktantermek, szertárak, laborok, igazgatói- és tanári szobák lettek kialakítva. Az intézetet pénz hiányában a régi bútorokkal rendezték be. Az épületet, 1914. május 17-én a Kecskeméti Református Egyházközség 350 éves fennállását ünneplő ceremónia keretében tervezték felavatni, azonban erre ismeretlen okok miatt végül nem került sor.⁴⁸

Jegyzetek

- 1 A legfontosabbak: GERLE János: *Mende Valér*. In: *Magyar Építőművészet*, LXXVIII. évf. (1987) 4–5. sz. 43–49.; SIMON Magdolna: *Tervek és épületek. Kecskemét építészete a századfordulón a Bács-Kiskun Megyei Levéltár tervanyagának tükrében*. In: *Cumania* 8. (Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyve). Szerk. dr. BÁNSZKY Pál és Dr. SZTRINKÓ István. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Szervezete, 1984. 13–56.; SÜMEGI György: *Építészeti törekvések Kecskeméten a századfordulón 1890–1919*. In: *Bács-Kiskun Megye Múltjából* IX. (Bács-Kiskun Megye Múltjából). Szerk. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor. Kecskemét, A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai, 1987. 357–423.
- 2 JUHÁSZ István: *A Kecskeméti Újkollégium építéstörténete*. Kecskemét, 1982. Kézirat a Kecskeméti Református Egyházközség Levéltárában.
- 3 ÁTS Írisz: *Mende Valér Kecskeméti Református Újkollégiuma (1911–1913)*. Szakdolgozat. ELTE BTK Művészettörténeti Intézet, 2009.
- 4 Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára I/2. 1908. május 28. 104. sz. Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára. Kecskeméti Református Egyházközség. Presbiteri jegyzőkönyvek. (a továbbiakban KREL I/2.)
- 5 A javaslat első ízben a kollégium gimnáziumi tanári karának a részéről hangozott el 1904. május 13-án, majd ezt követően 1906. július 8-án került szóba ismét a már megállapított 60.000 korona építési államsegély 260.000 koronára való felemelésének kérelmezése kapcsán. Mivel gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter a kölcsön felemelésének feltételét egy új kollégium felépítéséhez kötötte, ezért az 1906. december 23-án alakult Építészeti Bizottság Papp Sándor kecskeméti építőmesterrel elkészíttette a kollégium vázlatát és hozzávetőleges költségvetését. A becsült összeg ismeretében Sándor István egyházi jegyző 1908. április 26-án mutatta be az Ókollégium átalakítására és az Újkollégium felépítésére vonatkozó hozzávetőleges költségek összehasonlító elemzését, amely az új építkezés költségét az első 15 évbe 4500

- koronával, 16–50 év között 5400 koronával, míg az 50. év után 10.400 koronával kedvezőbbnek találta, mint az Ókollégium átalakítását.
- 6 1896 és 1904 között Alpár Ignác, Zaboreczky Ferenc és Baumgarten Sándor is készített átalakítási terveket.
 - 7 Tagjai: Mészáros János lelkész, Györffy Balázs főgondnok, dr. Horváth Mihály, Katona Mihály, Kerekes Ferenc, dr. Kiss Albert, dr. Kiss János, Tatay Jenő, Marton Sándor főgimnáziumi tanár és Sándor István.
 - 8 1. Az Ókollégiummal szemben lévő Keskeny utca által határolt telek. 2. A Szabadság tér, Főiskola tér és Keskeny utca által határolt, negyedik oldalán magántelkekkel érintkező telek. Ez a magába foglalná az V. tized 122. sz. kántorlakás telkét, a város tulajdonát képező 120. (Papp Ferenc-féle telek) és 121. sz. (Szilágyi Zsigmond és Szilágyi Mór) telkek köztérhez nem csatolandó azon részét, amely a kántorlakás belső vonalának meghosszabbítását képező egyenes vonal, és a Főiskola tér közé esne. Végül a Keskeny utcában lévő, magántulajdonosoktól megszerzendő V. tized 123. és 135. sz. háztelkeket. 3. A Rákóczi úton, a Klapka és Mátyási utcák között elterülő telek.
 - 9 KREL I/2. 1906. július 8. 192. sz.
 - 10 A 121. számú háztelket eredetileg vásárcsarnok felépítésének a szándékával sajátította ki a város.
 - 11 Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára IV. 1908/b. 23843/1908. tanácsi szám. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. (a továbbiakban BKMÖL IV. 1908/b.)
 - 12 Hogy miként szereztek tudomást a tervezett építkezésről, az a fellelt iratokból nem derül ki. Mende valószínűleg Dombi Lajos főgimnáziumi rajztanártól értesült az építkezés szándékáról. Ezt a feltevést látszik erősíteni az 1909. április 25-én kelt vázlattervekhez tartozó műleírás és annak *Dombi Lajos és Mende Valér* szignója, valamint a Kecskeméti Evangélikus Egyházközség 1909. december 19-én felvett tanácsülési jegyzőkönyve, amely Mende Dombi Lajos sógoraként említi a szó tágabb, nem etimológiai értelmében. (A rokoni kapcsolatot Mende Valér unokája Mende Judit, és Dombi Lajos unokája Ballus Edit is cáfolta.).
 - 13 *Emlékirat a Kecskeméti Református Főiskola építése ügyében.* Kecskemét, Fisch Dávid Könyvnyomdája, 1910. 6.; *A kecskeméti áll. Segélyezett Evang. Reform. Főgymnasium Értesítője az 1909–1910-ik iskolai évről.* Kecskemét, 1910. 102.
 - 14 Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára I/5.4. 653a/1909/1910. sz. i. Kecskeméti Református Egyházközség. Gazdasági iratok. Építési iratok. (a továbbiakban KREL I/5.4.)
 - 15 Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára I/5.4.7. 1908. április 26. Gazdasági iratok. Építési iratok. Az Újkollégium Építésügyi Bizottságának jegyzőkönyvei. (a továbbiakban KREL I/5.4.7.)
 - 16 Az építészeti formanyelv megválasztását „a már fennálló gótizáló városházzal való harmónia és a kollégium több mint 300 éves múltja is” indokolta, derül ki a tervleírásból.
 - 17 BKMÖL IV. 1908/b. 99848/III. 1909. tan. sz.
 - 18 Uo.
 - 19 Hogy ez a lehetőség egyáltalán szóba került, az a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyeletének volt „köszönhető”, mert a kultúrpalotának szánt telekrészt terjedelménél, fekvésénél és tovább bővítésének szempontjából is alkalmatlannak találta.
 - 20 A telek vételárban történő átengedésének kérelmét 1909. október 8-án nyújtotta be a presbitérium a városi törvényhatósághoz, melyet a városi tanács október 14-iki ülésén 27200/1909. sz. határozatával hagyott jóvá. A telekrész átadására végül 1909. október 22-én került sor.
 - 21 KREL I/5.4.7. 1909. november 27. 2. sz.
 - 22 Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára I/4.F. 285/1909/1910. sz. i. Kecskeméti Református Egyházközség. Egyház közigazgatási iratok. XVII–XIX., XX. Századi fennmaradt iratok. (a továbbiakban KREL I/4.F)
 - 23 KREL I/5.4.7. 1909. november 27. 2. sz.
 - 24 KREL I/2. 1909. december 5. 278. sz. A presbitérium 278/1909. sz. jegyzőkönyvi határozatával jóváhagyta a bizottság javaslatát kiegészítve azzal, hogy a megbízottak a jelen jegyzőkönyvi határozat (mint megbízólevél) kézhezvételétől számított 60 napon belül kötelesek elkészíteni az Újkollégium vázlatterveit és hozzávetőleges költségvetését. A megbízólevél átvételére 1909. december 23-án került sor.
 - 25 KREL I/2. 1910. február 13. 25. sz.
 - 26 KREL I/5.4.7. 1910. március 11. 39–40. sz.
 - 27 1910. március 11-én alakult meg a 10 tagból álló tervvizsgáló bizottság: Nagy Virgil műegyetemi tanár, építész (Magyar Magyar Mérnök-és Építészegylet részéről), Hauszmann Alajos építész (az Országos Képzőművészeti Társulat részéről), Kada Elek polgármester (a Városi Tanács képviselőjeként), Kerekes Ferenc városi főmérnök, dr. Csabay Géza városi főjegyző, Mészáros József (a Városi Építészeti Tanács részéről), Katona Mihály főgimnáziumi igazgató, Mecznék Sándor jogakadémiai igazgató, Mészáros János lelkészelnök és Györffy Balázs főgondnok felkérésével.
 - 28 KEL I/5.4. 563/1910/1911. sz. i.
 - 29 KREL I/5.4.7. 1910. március 30. 46. sz. „Kada Elek polgármester javasolja, hogy a monumentálisnak ígérkező épület Piac téri homlokzata a kiugró középfreont két oldalán előkerttel létesíttessék oly módon, hogy az aszfalt járda az előkert és a kiugró középfreont előtt húzódjon el egyenes vonalban.”
 - 30 Az Újkollégium épülete az eredeti elképzelések szerint kizárólag főgimnáziumként funkcionált volna. Ez a gondolat egészen 1909. október 24-ig tartotta magát, amikor az Építéti Bizottság 1. sz. határozatában kimondta a főiskola mindkét tagozatának – főgimnáziumnak és jogakadémiának – közös épületben való működését.
 - 31 KREL I/2. 1910. május 28. 91. sz.
 - 32 KREL I/5.4.7. 9–11. 4.doboz. Iktatószám nélküli irat. Mende Valér 1910. augusztus 16-án írt levele az Építésügyi Bizottsághoz.
 - 33 KREL I/5.4.7. 12/d. Tervrajzok.
 - 34 KREL I/5.4.7. 1910. december 18.; KREL I/5.4. 310/1910/1911. Hauszmann Alajos és Nagy Virgil 1910. december 13-án írt szakértői véleménye.
 - 35 KREL I/2. 1910. december 4. 152. sz.
 - 36 KREL I/5.4.7. 1910. december 18.
 - 37 Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára XV. 15/b. Tervrajzok gyűjteménye, 61. téka, 653.
 - 38 Mindez bizonyára annak tudható be, hogy a presbitériumnak és az Építésügyi Bizottságnak a figyelmét ekkor már az építkezéshez szükséges 1 millió koronás jelzálogkölcsön felvétele, az 1–10. számú munkacsoportok meghirdetése, majd a beérkező árajánlatok megvizsgálása, és az építkezés kivitelezéséért felelős fő- és alvállalkozók

kiválasztása kötötte le. Mivel a munkálatok lebonyolítása roppant nagy odafigyelést és körütekintést igényelt, ezért az egyháztanács valószínűleg eltekintett attól, hogy az üléseken felvetett módosítási javaslatokat, és a javaslatok alapján elkészített újabb terveket a korábbiakhoz hasonlóan jegyzőkönyvbe vegye.

- 39 *Magyar Építőművészet*, X. évf. (1912) 3. sz. 24–31.
- 40 Janus Pannonius Múzeum Zsolnay Gyűjtemény, Zsolnay Adattár, ltsz. 61.271.2.
- 41 Az Újkollégium gipszmalettjéről készült képeslap (1911) Sebestyén Imre gyűjteményében található meg. A gipszmalett ötletét Mende Valér vetette föl az egyháztanács 1910. december 17-iki közgyűlésén. A malettet Bábolnay József építész rendelte meg Sződy Szilárd szobrászművészől a negyedik tervsorozat alapján, de nem 1:100-as, hanem 1:50-es léptékben, és nem egy, hanem 6 példányban. Végül 3 darab készült el a Kecskeméti Református Egyházközség, Kecskemét városa és Mende Valér részére, azonban mára már egyetlen darab sem látható.
- 42 BKMÖL IV. 1908/b. 8458/1911. sz. i.
- 43 Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára I/5.4.6. 1912. március 27. Kecskeméti Református Egyházközség. Gazdasági iratok. Építési iratok. Munkanapló.
- 44 Janus Pannonius Múzeum Zsolnay Gyűjtemény, Zsolnay Adattár, ltsz. 61.271.6.
- 45 KREL I/5.4. 1–2. doboz. Költségvetések, árajánlatok; Vállalkozók Lapja, Kecskeméti Lapok.
- 46 A tetemes összeget a 350.000k építési államsegélyből, és az 1 millió korona jelzálogkölcsonból volt képes fedezni az egyházközség.
- 47 KREL I/5.4.7. 1913. május 25. 1. sz.
- 48 KREL I/4.F. 102/1914. sz. i.

The History of the Reformed New College of Kecskemét

Among the various architectural features of Kecskemét the building of the Reformed New College dominating Szabadság (Freedom) square stands out as one of the most significant edifices of the city skyline. With its sheer size and appearance it evokes cool medieval architecture, yet it is also one of the best examples of Hungarian turn-of-century general and school architecture. Furthermore, it is the most important building designed by Valér Mende.

Its construction was decided by the Reformed Church Council of Kecskemét in 1908, overruling for good, on financial grounds, the alternative scheme of transforming and rebuilding the Old College, a debate that had dragged on since 1885.

Work started with acquiring the selected building plot in the town centre. This tedious process was successfully

completed thanks to Elek Kada, the mayor of the town. Negotiations had not yet finished, when two architects from Budapest, Károly Nagy and Valér Mende, the latter being a member of the Circle of The Youth, learned of the intended construction and prepared draft plans in the hope of winning the commission. Károly Nagy's plans were not accepted, but the draft designs prepared jointly by Valér Mende and a grammar school drawing-teacher Lajos Dombi attracted attention. Although the plans are now latent, it is obvious from the attached Specifications that the intended edifice facing the Old College was planned as a building in medieval historical style, and constructed in organic relation with the future palace of culture. Meanwhile a minor change occurred in the original ground plot scheme, therefore the drafts had to be re-planned.

The new plans, also believed to be latent, were completed before 13th February 1910. Compared to earlier plans, modifications resulted in turning the main front of the college towards Szabadság square, increasing the size of the building in order to house the law academy, enlarging the ground plan and decorating the central wing with a projecting centrepiece. Overall, the plans were well received, but the Church Council insisted on carrying out some minor changes proposed in an expert's report.

Valér Mende completed his second draft series by 31st July 1910. He maintained the basic concept of his plan, but the proposed main front of his Art Nouveau building with an asymmetrical central projection did not meet with unanimous approval. The Church Council was uncompromising and stuck to the earlier presentation that had envisaged the main front in historical Gothic style. As a consequence Mende was asked to prepare a third draft, which he presented to the presbytery on 17th December 1910 to their general satisfaction. Although no new plans are mentioned in surviving documents, research has identified a fourth series of drafts, which is chiefly the modification of the previous set.

The building permit was issued by the town council on 27th April 1911. However, work had already begun a month earlier based on the fourth set of plans. This included slight modifications, such as the replacing of the originally planned straight-headed casement windows with pointed heads. The chief contractor of the construction, who was paid 1,378,773 crowns, was Kecskemét engineer Ferenc Zaboreczky. The stoneware tiling on the façade was produced by the Zsolnay Factory of Pécs, the art metal-work praises the Kecskemét master Ferenc Tiring, and the glass windows of the ceremonial room and the colour glazing of the building were to the credit of Manó Róth. Work was finished in May 1913.